

УДК 101.9 (470+571)
ББК 87. 3(4 Р.)

Вікторія Ларіонова

ФЕНОМЕН РОСІЙСЬКОГО ФІЛОСОФСЬКОГО ЗАРУБІЖЖЯ ПОЧАТКУ ХХ СТОЛІТТЯ

У статті здійснено системний аналіз причин і наслідків феномену російського філософського зарубіжжя початку ХХ століття. Виокремлено основних представників філософії релігійного спрямування: М.О.Бердяєв, Л.І.Шестов, М.О.Лосський, С.Л.Франк, В.В.Зеньковський, С.М.Булгаков. Більшість із них стали вигнанцями з батьківщини, членами “філософського пароплава” 1922 року. Розкриваються їхні творчі шляхи, філософські доробки і значення для європейської культури.

Ключові слова: філософія релігійного спрямування, філософське зарубіжжя.

Одним із найважливіших завдань вітчизняної філософії є вивчення взаємозв'язку і взаємовпливу філософських культур різних народів. Це дасть можливість глибше зрозуміти виникнення й функціонування тих чи інших філософських учень, простежити еволюцію філософських ідей, усвідомити внутрішню логіку формування філософського мислення народу на певному етапі його розвитку.

Вивчення зв'язків філософської культури українського народу з філософськими культурами інших народів (перш за все російського) дає можливість поглибити розуміння суті характерних ознак й особливостей історико-філософського процесу в Україні, показати плідність для духовного розвитку українського народу співробітництва й ідейної єдності його мислителів з мислителями інших народів. Адже неспростовним фактом залишається довготривале спільне існування російської та української філософських традицій у межах єдиного інтелектуального простору. Не відкидаючи і не применшуючи ментальних розбіжностей українського та російського світоглядів, необхідно визнати, що це тривале співіснування призвело до виникнення значного простору змішування та поєднання, а також істотних ліній тяжіння і впливу, без врахування яких неможливо адекватно відтворити ані російський, ані український історико-філософський процес.

Вигнання – особливий феномен соціального життя, відомий з історії ще Стародавнього світу. Але навряд чи можна заперечувати, що російське колективне вигнання 1922 року посідає у ній особливе місце – і зовсім не тільки за кількістю одночасно “задіяних вигнанців”.

Важливо усвідомлювати, що в наші дні вперше за багато десятиліть знято заборону на неупереджений, серйозний аналіз життя і діяльності російського зарубіжжя, і ми перестали дивитися на немарксистські течії та погляди виключно крізь класову призму політичної конфронтації.

Необхідне нове прочитання, нове розуміння ідейно-філософської спадщини російського зарубіжжя. Адже у вигнанні жили і десятиліттями творили далеко не ординарні.

Зішлемося тут на авторитетну оцінку фахівця професора МДУ П.В.Алексєєва: “За широтою інтересів група російських філософів-ідеалістів повно представляла світову філософію, а стосунків і над світовим рівнем, особливо в осмисленні життєвих, етичних і соціальних проблем свого часу” [1, с.12].

Фактичний бік масової висилки діячів вітчизняної науки і культури, серед яких було багато професійних філософів, добре відомий і багато разів описаний. Є і декілька аналітичних досліджень, що цю подію в контексті російської і світової історії ХХ століття.

Та все ж є ряд обставин, що дозволяють розглядати вигнання 1922 р. як унікальне, безпрецедентне у вітчизняній, а можливо, і в світовій історії явище.

Неодноразово наголошувалося, що, виславши з країни, яка стояла тоді на роздоріжжі, кращих представників її інтелігенції, більшовизм завдавав непоправної шкоди всій вітчизняній культурі. Це так, але про **філософію** варто сказати особливо.

Будучи однією з *найвільніших форм розвитку людського духу*, вона, ймовірно, і постраждала найбільше.

Рівень російської філософії початку ХХ століття був високим, а дослідницькі інтереси вигнаних охоплювали весь спектр тодішньої проблематики – від теології до того розділу філософського знання, який згодом називали філософією логіки.

Вигнання видатних представників вітчизняної філософії затримала її розвиток на довгі роки.

Вже наголошувалося на непереконливості спроб змалювати вигнання 1922 р. як мало не гуманний акт з боку радянської влади, що вирішила в такий спосіб зберегти життя видатним діячам вітчизняної культури. На думку М.Лоського, відносна м'якість репресій у 1922 році диктувалася тим, що саме в цей час радянський уряд вів дипломатичні переговори про офіційне міжнародне визнання “і більшовики хотіли, очевидно, показати, що їх режим не є варварською деспотією” [3, с.126].

Чому вигнання 1922 року так часто “маркується” саме знаком російської філософії, а не інших соціокультурних сфер, що також зазнали репресій? (Після однієї з публікацій “пароплав філософів” став свого роду символом усієї цієї події). Справа, мабуть, не лише в значній кількості висланих за професійних філософів, а в тому величезному творчому потенціалі саме філософських вигнанців, який після всього декількох десятиліть приніс їм світову популярність і показав, кого втратила країна за трагічним збігом обставин і з примхи “вождів”.

Всіх їх і з ними ще десятки професорів, літераторів було арештовано в серпні 1922 року і за рішенням ГПУ вислано довічно з країни. Два пароплави (один жителями Москви і провінцій, інший – петербуржцями) відправилися з Петрограда до Німеччини – у Штеттін.

До когорти вигнаних потрапили і релігійні філософи: М.О.Бердяєв, С.М.Булгаков, Б.П.Вишеславцев, І.О.Льїн, Л.П.Карсавін, Г.П.Федотов, Г.В.Флоровський, С.Л.Франк та ін. Ця акція стала несподіванкою на тлі відносно лібералізації життя під впливом НЕПУ – допустимість деякої ініціативи в господарській діяльності створювала ілюзію ідеологічної відлиги. Ніхто з філософів і вчених не був пов'язаний з будь-яким політичним рухом – про це можна судити і з пізніших визнань самих емігрантів, і з відсутності чітко сформульованих звинувачень з боку влади. Жодного слідства не проводилося, рішення про видворення було суто адміністративним. Тих, на кого це рішення, попередили, що в разі непокори їм загрожує розстріл.

Керівники нової Росії чітко усвідомлювали, що наукова і творча інтелігенція становить цілком реальну небезпеку, так або інакше пов'язану зі звичкою вільно розмірковувати про будь-яку подію або явище упевненістю в непорушності прав і загальнолюдських цінностей особистості. Це було значно неприємніше для більшовиків, аніж спроби білої армії продовжити вже безнадійно розрізнений озброєний опір. Ймовірно, рішення про висилку ухвалювалося колективно, останнє слово, поза сумнівом, залишилося за В.І.Леніном.

Питання було вирішене в 1922 році, як мовиться в таких випадках, одним махом: незговірливих було вислано за межі Росії.

Багатющим вітчизняним традиціям професійної філософської думки, різноманітності шкіл і напрямів у країні настав кінець. Безсумнівно одне: країна, її філософська думка багато втратили через насильницький розрив з вітчизняними традиціями, непримиренну конфронтацію з іншими течіями у філософії. Встановлення тоталітарної політичної влади в країні, яка керувалася тоталітарною ідеологією, призвело до прямо-

го втручання владних структур у процес організації філософських досліджень та викладання філософії.

Серйозне вивчення соціально-філософської літератури 1920-х рр. – як вітчизняної, так і зарубіжної дозволить відновити перервані національні традиції в розвитку філософської думки, глибше зрозуміти сенс тих прогресивних змін, що відбуваються сьогодні в країні, усього складного процесу оновлення нашого суспільства.

Російських мислителів привітно зустріла розорена війною Німеччина – недавній противник Росії. Емігрантські поставилися до них вельми співчутливо, вкотре переконавшись у марності сподівань на цивілізованішу політику більшовиків.

М.Бердяєв згадував: “Німці дуже понькалися з висланими”. Дійсно, їх прийняв міністр закордонних справ, міське управління Берліна надало всі можливості для продовження діяльності створеної Бердяєвим ще в Росії Академії в духовної культури.

За кордоном долі філософів склалися по-різному. Бердяєв і Булгаков виїхали з Німеччини до Парижа, Лосський – до Праги, а Франк і Степун залишилися в Німеччині. Опинившись на Заході російські філософи посіли в духовному житті Європи значне місце. Історик російської культури Гліб Струве писав, що “на першому місці слід поставити твор Бердяєва, котрий виявився незвичайно продуктивним і популярним мислителем у Європі, єдиним, хто мав певний вплив на сучасну йому філософію, англійську і німецьку думку”. Сам М.О.Бердяєв говорив про це так: “Я був першим російським християнським філософом, хто здобув велику популярність на Заході, більшу, ніж Вол Соловйов”.

Вол. Соловйов виокремлював два типи мислителів: “кабінетних учених” і тих, для кого філософія була “життєвим завданням”. Саме до другої нечисленної плеяди філософів належить Микола Олександрович Бердяєв.

Видатний філософ, публіцист, діяч народився в Києві. Виховувався майбутній філософ у Київському кадетському корпусі Незважаючи на сімейну традицію військової служби, любові до цієї професії так і не виявив. З 1894 р. він студент Київського університету імені святого Володимира, спочатку – природничого відділення фізико-математичного факультету, через рік – юридичного факультету. Студентські роки молодого Бердяєва були часом активного інтелектуального пошуку, а також, політичної активності. Його було засуджено і відправлено до Вологди. Товаришами Бердяєва по були досить відомі згодом громадські діячі і мислителі, такі як А.Богданов, А.Луначарський, Б.Кістяковський.

Після відбуття покарання М.О.Бердяєв живе якийсь час у Києві. У важкі роки громадянської війни він викладає у Московському університеті. У 1919 році зусиллями філософа створюється Вільна Академія духовної культури. Потім відбулася висилка за .

На Заході Бердяєв розвиває неабияку активність – читає лекції у Франції, Англії, Австрії, Швейцарії, Польщі, Латвії, Естонії. На підставі книг Бердяєва західна інтелігенція сприймала проблеми марксизму в Росії, суть російської революції. Досить сказати, що книга Бердяєва “Витоки і сенс російського комунізму” витримала у Франції шість видань до війни і два -після війни. Вплив Бердяєва певною мірою французькі персоналісти, неотомісти, екзистенціалісти.

Значення творчості Бердяєва перш за все в тому, що він в яскравій формі виразив головні тенденції та підсумки розвитку російської філософії і тим самим зробив очевидною її оригінальність на фоні класичної західної філософії.

Європейську і навіть світову популярність завоював й інший російський філософ “срібного віку” – Лев Шестов, чия діяльність продовжувалася у Франції з початку 1920-х років до самої смерті в 1938 році.

Лев Ісакович Шварцман, котрий писав під псевдонімом “Лев Шестов”, – один із найзагадковіших, неповторних (“самотніх”) мислителів. Його ідеї, що вирости з

філософії життя, здебільшого філософії Ф.Ніцше, з аналізу “справжніх” героїв Достоєвського, скепсису Б.Паскаля, визначили на рубежі ХІХ–ХХ століть перехід російської і європейської філософії до екзистенціальних проблем, таких як трагізм людського існування, життя перед лицем безнадійності, вибір життєвого шляху та ін.

Лев Шестов народився в Києві в єврейській сім’ї багатого текстильного комерсанта. У 1873 році він вступив у Київську гімназію, але незабаром через звинувачення у політичній неблагонадійності йому довелося переїхати до Москви.

Через хворобу Л.Шестов повертається до Києва, де знайомиться з М.Бердяєвим і С.Булгаковим. Там же пише свою відому книгу, своєрідний філософський маніфест “Апофеоз” (1905).

У січні 1920 року Л.Шестов виїжджає сім’єю з Севастополя до Константинополя, а потім через Геную і Женеvu до Парижа, де і поселяється. Він читає лекції в Паризькому університеті. Його статті, що спочатку публікували в російських емігрантських виданнях, відразу ж перекладалися на французьку. В цей самий час Шестов активно друкувався і у французькій пресі. Завдяки Шестову французькі читачі ознайомлюються з творчістю кращих представників філософської думки і літератури. У наукових дуже високо оцінили книги Шестова про французьких філософів Паскаля, Декарта, а також про Спінозу і середньовічних мислителів. У Шестова зав’язалися тісні зв’язки з видатними західними філософами, такими як Едмунд Гуссерль і Мартін Бубер, філософськими Кант і Ніцше. Особливо великим був вплив Льва Шестова на французьку культуру – на таких провідних літераторів, як Камю, Мальро, Іонеско. Альбер Камю, розкриваючи трагізм людського існування в своєму знаменитому “Міфі про Сізіфа”, посилається на ідеї Шестова, висунуті в його книзі “Апофеоз”, написаній ще в Росії на початку ХХ століття. Драматург Іонеско – один із класиків театру абсурду – вважав Шестова своїм і писав: “Перевидають Шестова. Цього великого забутого мислителя. Може, він нам допоможе знайти центр, який ми втратили, постати перед трагічними одкровеннями”.

Семен Людвигович Франк, безумовно, є однією з найповажніших фігур у плеяді видатних представників російської суспільно-політичної думки першої половини ХХ століття. В еволюції його світогляду, як у дзеркалі, відбилася трансформація поглядів значної частини інтелігенції, а соціально-філософська творчість лягла в основу цілого напрямку російської суспільно-політичної думки, який остаточно сформувався вже в період еміграції, а саме російського релігійного консерватизму.

Творча спадщина С. Франка досить багата і різноманітна. Це десяток монографій, кілька брошур, дві антології, більше 300 статей і рецензій, чимало перекладів, а також автобіографічні записки.

До 1939 р. він жив у Німеччині. Влаштувавшись поблизу Берліна, Франк брав активну участь у роботі Російського наукового інституту, заснованого групою висланих з Росії вчених, співпрацював у Релігійно-філософській Академії, заснованій М.Бердяєвим. У 1924 році Академія переїхала до Парижа, але Франк ще кілька років читав лекції від її імені у Берлінському університеті. З 1931 року він читав лекції з історії російської думки та літератури у тому ж самому університеті при кафедрі слов’янської філології. У ті роки Франк багато їздив: читав публічні лекції російською та німецькою мовами у Чехословаччині, Італії, Швейцарії, на Балканах, у Прибалтиці. У 1934 році він бере участь у роботі Всесвітнього філософського конгресу, який відбувся у Празі. В тому самому році після приходу до влади С.Л. Франк був змушений покинути Німеччину, в якій знайшов свою другу батьківщину, та емігрувати до Франції. Він неодноразово підкреслював, що двох революцій забагато для одного життя. Під час окупації Франції він зазнав серйозних випробувань, був у небезпеці. У 1945 році С.Л.Франк з дружиною нарешті переїхали до Англії і з’єдналися з дітьми. У Лондоні одразу ж виникла невтримна потреба у творчості. Філософ працює над книгою

під умовною назвою “Реальність людини”. Його останній твір, що видавався російською мовою і написаний у Франції, мав назву “Світло в пільмі”. І це було вельми показовим щодо тогочасного духовного стану філософії.

Справді світове визнання – і західноєвропейське і американське – мав Микола Онуфрійович Лосський, також висланий у 1922 році. Він декілька років читав лекції в російських університетах Чехословаччини. Уряд цієї країни, очолюваний видатним теоретиком соціальної думки Т.Масариком, надав російським емігрантам допомоги і стипендії.

У 1933 році Лосського запросили до Стенфордського університету (Каліфорнія). Характерно, що в своїх думках про особливості духовного життя американців він, як і завжди, самостійний, відкидає стереотипні, шаблонні думки. Так, Лосський побачив в університеті “ідеалізм, що нагадує якості російської інтелігенції”. Він вважав помилковими “уявлення про американців як про осіб, які зайняті добуванням доларів і борються за свої інтереси з безоглядною жорстокістю”. Більше ста лекцій, прочитаних Лосським в Америці, залишили глибокий слід у свідомості слухачів.

Лекції Лосського в Парижі, де він жив з 1945 року, викликали жвавий інтерес у французькому суспільстві. Його виступи в Товаристві радянських патріотів обурили російської еміграції, спричинили компанію наклепу в емігрантських газетах. Лосський відправився до Сполучених Штатів. Там у 1952 році вийшла його класична праця “Історія російської філософії”, відмічена обранням філософа почесним членом одного з авторитетних американських літературних .

Лосський залишався вірним собі і у великому, і в малому. Він писав у “Вступі до філософії”: “Філософський розум, користуючись особливою формою спостережливості, критикує поширені уявлення про світ, щоб встановити цілісну і несуперечливу загальну картину ”.

М.О.Лосський, як і Бердяєв, чимало що зробив, щоб ознайомити західний світ із Росією, її традиціями, особливостями духовного життя.

Восени 1922 року ми виявляємо й Івана Олександровича Ільїна у складі великої групи філософів і вчених, висланих з країни.

Опинившись у Німеччині, І.О. Ільїн продовжує активну викладацьку діяльність. Він став одним із засновників Російського наукового інституту в Берліні (1923), де викладав до липня 1934, а в 1923–1924 рр. був деканом юридичного факультету цього інституту. Він читав дванадцять систематичних курсів і шість епізодичних. Крім того, він об’їздив зі своїми лекціями майже всі країни Європи, читаючи їх кількома мовами (окрім постійних – російської і німецької).

Виключно плідною була наукова творчість Ільїна. Одна за одною виходили його книги з філософії, правознавства, історії політичних учень, з питань релігії і культури, сучасної політичної проблематики.

Серед мислителів, ідеї яких істотно вплинули на стан філософської думки в Україні, перш за все слід назвати Василя Зеньковського. Він читав у Київському університеті курси психології та логіки і зробив суттєвий внесок у розуміння співвідношення філософії та релігії. Він більше відомий як історик російської філософії. Дійсно, без його книги, що вийшла в середині ХХ століття в еміграції, і заново була відкрита на початку 1990-х років у Росії, важко сьогодні уявити цю галузь знань.

В.В.Зеньковський народився в Проскурові (нині Хмельницький, Україна). Дитяча безпосередня релігійність була посилена з початком навчання в Київській гімназії. Проте в 16 років настала релігійна криза, причиною чого стало читання творів Д.Писарева. В результаті згімназії В.Зеньковський виходить з народницькими ідеями і з потягом до науки, який привів його в 1900 році на природниче відділення фізико-математичного факультету Київського університету імені Святого Володимира. Проте вже

тут, паралельно з вивченням фізіології рослин, проявився інтерес до філософії і психології.

У 1919 році філософ емігрував до Белграда, де працював професором богословського і філософського факультетів університету (1920–1923). Потім він жив і працював у Празі, де заснував Російський педагогічний інститут і очолив кафедру експериментальної та дитячої психології. У 1926 році він остаточно переїхав до Франції, де відкриває Вищі жіночі богословські курси, організовує релігійно-педагогічний кабінет. До кінця життя він – професор Православного Свято-сергієвського Богословського Інституту, а з 1944 року, після смерті о. Сергія Булгакова, його декан. Ініціатор створення і незмінний голова Російського Студентського Християнського Руху. У 1939 році, за день до оголошення війни, В. Зеньковський був арештований французькою владою і більше року перебував у таборі для інтернованих. Знаходячись в ув'язненні, він узяв на себе обітницю: якщо звільнять, прийняти священство. У 1942 році він рукопокладається в сан священника.

Федір Августович Степун читав лекції у Дрезденському вищому технічному інституті і Мюнхенському університеті, виступав з лекціями про російську культуру в багатьох містах країни. До 1960 року він викладав історію російської думки в Мюнхені.

Чи не найповнішу систему взаємозв'язку науки, філософії та релігії в душі софіології намагався створити Сергій Миколайович Булгаков. Він почав свій науковий шлях як марксист та економіст. На початку століття відбувається його поворот до іdealізму та релігійно-філософського оновлення.

У цей період (1903–1906) він працює професором Політехнічного інституту в Києві. У 1918 р. Булгаков стає священником.

Суттєвим кроком Булгакова в напрямку від філософії до богослов'я стала написана на початку 1920-х років (вперше видана німецькою у 1927) праця “Трагедія філософії”. Основну тему цієї роботи він сам визначав як намагання досягнути дійсної природу співвідношення між філософією і релігією, релігійно-інтуїтивні основи будь-якого філософування.

Водночас не можна не відзначити неоднорідність російської еміграції, яка нерідко роздиралася гострими конфліктами. Були спроби втягнути релігійних філософів у боротьбу різних угруповань, що зчепилися у питанні до радянської влади. З правого флангу обстоювали необхідність військової інтервенції, опоненти ж схилилися до ідеї, розраховуючи на “виховну дію” на правлячі нової Росії. Можливо, як за будь-якою політичною діяльністю, за цими при фінансові інтереси – адже на видання, та і просто на життя треба було десь діставати гроші, а Німеччині після Першої світової війни вистачало своїх економічних проблем.

Російські мислителі були одними з перших, хто глибоко рокритикував німецький націонал-соціалізм, як одну з форм тоталітаризму. При цьому Федір Степун – противник більшовизму – досить об'єктивно писав про те, що в перші роки революції “в більшовицькій Москві можна було говорити і творити речі, за які в Німеччині тебе відразу ж посадили б у концентраційний табір”. Живучи в Німеччині, він побачив особливу небезпеку такого різновиду тоталітаризму, коли людиноненависницька ідеологія шовінізму і расизму з'єднується з високою організованістю, з детально розробленими прийомами “перевлаштування ліберально-парламентської держави в однопартійну диктатуру вождя”.

Немало гнівних сторінок викриття гітлерівського фашизму присвятив Бердяєв, особливо в період Другої світової війни, стосовно до якої філософ зайняв чітку політичну позицію. Він писав у “Самопізнанні” – своїй інтелектуальній автобіографії: “Я писав проти гітлеризму, націонал-соціалізму і фашизму. Вторгнення німців в Російську землю глибини мого існування. Моя Росія наражалася на смертельну небезпеку. Природно властивий мені патріотизм досяг граничного напруження”.

Ідеологію націонал-соціалізму з позицій християнської філософії розкритикував і о. С.Булгаков. У 1942 році окупованому фашистами Парижі він працює над рукописом “Расизм і християнство”.

Умови еміграції, безперечно, зруйнували природну спадковість філософської думки, і після смерті провідних представників російської філософської класики в 40–50-х рр. ця жива традиція практично припинилась. Проте це був унікальний досвід розвитку національної філософії, позбавленої власного національного ґрунту, – досвід трагічний, який дає багато підстав для повчальних висновків щодо можливості інтеграції філософської культури в інонаціональному середовищі, співвідношення національної та світової філософії.

У цій статті представлені, звичайно, далеко не всі персоналії окресленої теми. Їх вибір до певної міри суб’єктивний і пов’язаний переважно з дослідницьким інтересом автора. Висхідною ідеєю, з якої народилася ця стаття, була не повнота аналізу, а можливість поговорити про розірваний сьогодні духовний простір Росії й України як про щось єдине, яким він був у ХІХ – на початку ХХ століть і про релігійну філософію як про втілення і, до певної міри, підґрунтя цієї єдності.

1. Алексеев П. В. Вместо предисловия / П. В. Алексеев // На переломе. Философия и мировоззрение (Философские дискуссии 20-х гг.). – М., 1990. – С. 12.
2. О религиозных философах России и Украины: персоналогические очерки: монография / Аляев Г. Е., Емельянов Б. В., Мозговая Г. Г., Суходуб Т. Д. – Полтава : ООО “АСМИ”, 2010. – 240 с.
3. Коган Л. А. “Выслать за границу безжалостно (новое об изгнании духовной элиты)” / Коган Л. А. // Вопросы философии. – 1993. – № 9. – С. 61–84.
4. Лосский Н. О. Воспоминания. Жизнь и философский путь / Лосский Н. О. // Вопросы философии. – 1991. – № 10. – С. 139–192.

В статтє осуцествлен системний анализ причин и следствий феномена русского философского зарубежья начала ХХ века. Выделены основные представители философии религиозного направления: М.О.Бердяев, Л.И.Шестов, М.О.Лосский, С.Л.Франк, В.В.Зеньковский, С.М.Булгаков. Большинство из них стали изгнанниками из родины, членами “философского парохода” 1922 года. Раскрываются их творческие пути, философские доработки и значения, для европейской культуры.

Ключевые слова: философия религиозного направления, философское зарубежье.

The system analysis of causes and effects of Russian philosophical phenomenon in foreign countries at the beginning of the 20th century is made in the article. The leading representatives of the religious-trend philosophy: M.O.Berdiaev, L.I.Shestov, M.O.Losskiy, S.L.Frank, V.V.Zenkovskiy, S.M.Bulgakov are pointed out. Most of them became the exiles from the motherland, the “philosophical ship” members in 1922. Their creative activities, philosophical works and their sense for European culture are described.

Keywords: the religious-trend philosophy, the philosophy in the foreign countries.

УДК [323.21] (477.8) “1902/1903”
ББК 66.5

Іван Монолатій

УКРАЇНСЬКО-ПОЛЬСЬКИЙ АНТАГОНІЗМ У ЗЕМЕЛЬНОМУ ПИТАННІ В ГАЛИЧИНІ ЯК ЕТНОСОЦІАЛЬНИЙ КОНФЛІКТ

Стаття присвячена дослідженню українсько-польського антагонізму у земельному питанні в Галичині на початку ХХ століття. Обґрунтовано, що каталізатором конкуренції етнічних політичних акторів було суперництво за землю, яке зумовлювалася малоземеллям українців і концентрацією значних володінь у руках “чужих”, насамперед поляків. Атмосферу міжетнічної напруги й конкуренції усталила польська колонізація західноукраїнських земель. Рівень незадоволення аграрною політикою центру й неприйняття колонізації “чужими” територій, де українці становили незаперечну етнічну більшість, відображала кількість їхніх акцій протесту. Наймасштабнішою із них був сільськогосподарський